

KS. DARIUSZ ZAGÓRSKI

PASTERSKA TROSKA O DZIEWICE POŚWIĘCONE BOGU
W PISMACH GRZEGORZA Z NAZJANZU

WSTĘP

Grzegorz z Nazjanzu, oprócz wypowiedzi o charakterze ściśle doktrynalnym¹, zawarł w swych dziełach wiele wskazań praktycznych, objawiając

Ks. dr hab. DARIUSZ ZAGÓRSKI – adiunkt Zakładu Historii Kościoła (starożytnej i średnio-wiecznej) na Wydziale Teologicznym UMK; adres do korespondencji: Wydział Teologiczny UMK, ul. Gagarina 37, 87-100 Toruń.

¹Przez słowo to rozumiem ogół poglądów i twierdzeń Grzegorza związanych z problemami natury teologiczno-filozoficznej. Ważne miejsce w nauczaniu Kapadoczczyka zajmują wypowiedzi odnoszące się do Trójcy Świętej. Oto niektóre z opracowań podejmujących powyższą tematykę: J. M. Szymusiak, *Grzegorz Teolog. U źródeł chrześcijańskiej myśli IV wieku*, Poznań 1965, s. 201-206; F. Drączkowski, *Grzegorz z Nazjanzu*, EK, VI, 314-315; N. Widok, „Physis” w pismach Grzegorza z Nazjanzu. *Studium z teologii patrystycznej*, Opole 2001, s. 173-245 (rdz. IV: ΦΥΣΙΣ trynitarna); tenże, *Stanowisko Grzegorza z Nazjanzu wobec formuły trynitarniej: μία οὐσία - τρεῖς ὑποστάσεις*, VoxP 23(2003), t. 44-45, s. 221-233. Zob. także: S. Harkianakis, *Die Trinitätslehre Gregors von Nazianz*, „Κληρονομία” 1(1969), s. 83-102; A. de Halleux, «Hypostase» et «personne» dans la formation du dogme trinitaire (ca 375-381), RHE 79(1984), z. 1, s. 313-369; 79(1984), z. 3-4, s. 625-670; L. Viscanti, *Introduzione generale*, w: Gregorio Nazianzeno, *Fuga e autobiografia*, Roma 1999², s. 8, przypis 7; Ch. Sani, *Prefazione*, w: Gregorio di Nazianzo, *Tutte le orazioni*, a cura di C. Moreschini, Milano 2000, s. LXXIII-LXXIV.

w nich pasterską troskę o powierzonych mu wiernych². Dostrzec je można w kierowanych do wyznawców Chrystusa wezwaniach, które mobilizować miały do podejmowania wysiłków związanych z wyzbyciem się grzesznego trybu życia i przyjmowaniem takich postaw, które zbliżałyby do Boga.

Poza wezwaniami kierowanymi przez Grzegorza do całego ludu Bożego należy wyróżnić apele przyjmujące za swych odbiorców konkretne stany, grupy społeczne czy kategorie wiekowe. Jeden z takich podmiotów duszpasterskiej pieczy Grzegorza stanowią poświęcone Bogu dziewice³. Przedmiotem zainteresowania biskupa staje się sposób ich życia i doskonalenie go, co odzwierciedla się także w charakterze wezwań kierowanych do osób kroczących drogą tego świętego powołania.

I. ZACHĘTY DO PORZUCENIA ZŁA

Pierwszą grupę apeli odnoszących się do dziewic stanowią wezwania do wyrzeczenia się zła, to jest szatana i hańbiących stan czystości uczynków. Grzegorz zachęca osoby poświęcające swe życie Bogu do unikania spraw

² Zob. Szymusiak, dz. cyt., s. 89: „Grzegorz posiadał duszę apostołską i w każdym jego dziele znajdziemy przejaw jego troski duszpasterskiej”.

³ Na temat poświęconego Bogu dziewictwa u Grzegorza zob.: Szymusiak, dz. cyt., s. 90; 100-102. C. Moreschini (C. Moreschini, *Introduzione*, w: Gregorio Nazianzeno, *Poesie*, vol. I, Roma 1994, s. 27) podkreśla, że Grzegorz w pełni podzielał powszechne przekonanie swej epoki o wyższości dziewictwa nad małżeństwem: „[...] la preferenza data alla verginità a detrimento del matrimonio era una convinzione comune all'epoca di Gregorio Nazianzeno, e non meraviglia che anche una personalità così ascetica e spirituale come lui la condividesse in pieno”. Poglądy te w żaden sposób nie harmonizują jednak z radykalnymi stwierdzeniami Hieronima, który, jak zauważa P. Nehring (*Dlaczego dziewictwo jest lepsze niż małżeństwo? Spór o ideał w chrześcijaństwie zachodnim końca IV wieku w relacji Ambrożego, Hieronima i Augustyna*, Toruń 2005, s. 190) w polemice z tezami Jowiniana „wpadł w sidła swego retorycznego warsztatu” i podał „faktycznie w wątpliwość biblijną legitymację bezwzględniego dobra małżeństwa” (tamże, s. 191). W odniesieniu do zagadnienia dziewictwa u Grzegorza należy wspomnieć również, że Kapadocczyk nie dostrzega żadnej różnicy między powołaniem do dziewictwa kobiety a mężczyzny. Świadczyć mogą o tym następujące wypowiedzi: *Carmen* II. II. 1, 247-249 (PG 37, 1469 A); *Oratio* 37, 11 (Grzegorz z Nazjanzu, *Wybór mów*, tłum. J. M. Szymusiak, w: Szymusiak, dz. cyt., s. 373 (dalej cyt. : *Wybór*); SCh 318, s. 294, w. 10).

związanych z obecnym bytowaniem, do wyzbycia się złych upodobań w trybie życia, w końcu do odrzucenia niewłaściwych, burzących relację z Chrystusem, kontaktów z mężczyznami.

Przepędź daleko nienawistnego
(Τῆλε διώκοις ἐχθρόν)⁴

W ramach wezwań Grzegorza mających na celu walkę ze złem wyróżnić należy zachęty do wystrzegania się szatana, któremu biskup nadaje miano Beliala⁵, nienawistnego⁶, podstępnego⁷. Apeluje o przepędzanie go i unikanie, gdyż jest on w stanie oszukać człowieka nawet roztropnego i uważnego.

Jedno z takich wezwań odnaleźć możemy w kontekście napomnień Grzegorza, skierowanych do dziewic, by nie zamieszkiwały one pod jednym dachem wspólnie z mężczyznami, nawet gdyby mieli oni opinię „czystych jak złoto i twardych jak stal”⁸. Biskup ostrzega bowiem, że szatan kieruje swą nienawiść w stronę ludzi cnotliwych i przygotowuje dla nich zło za pośrednictwem rzeczy samej w sobie dobrej. Działa w ten sposób, że przyjmuje najpierw postać światłości po to, by następnie stać się ciemnością. Schlebia on człowiekowi słodyczą, gromadząc razem osoby wzajemnie sobie bliskie w duchu i ukrywając się pod czcigodnym imieniem ἀγάπη. Potem zaś skierowuje miłość z serca na ciało, wzbudza w człowieku ogień namiętności i powoduje śmierć poprzez rzeczy tajemne i ukryte⁹.

Grzegorz apeluje także o nieuleganie szatanowi w kontekście wskazań mających na celu porzucenie nadmiernej troski o środki utrzymania i wyży-

⁴ *Carmen* I. II. 2, 218-219 (tłum. własne; PG 37, 595 A).

⁵ *Carmen* I. II. 2, 318 (PG 37, 603 A).

⁶ *Carmen* I. II. 2, 219 (PG 37, 595 A). Zastosowany przez autora przymiotnik ἐχθρός, ἄ, ὄν przyjmuje następujące znaczenia: 1. *pass.* znienawidzony, nienawistny, obmierzły; 2. *act.* nienawidzący, wrogi; 3. *subst.* ó ě. nieprzyjaciel, wróg (*Słownik grecko-polski*, red. Z. Abramowiczówna, t. II, Warszawa 1960, s. 390 – dalej: Abramowiczówna). Zob. G. W. H. L a m p e, *A Patristic Greek Lexicon*, Oxford 1961, s. 589.

⁷ *Carmen* I. II. 2, 112 (PG 37, 587 A). Grzegorz użył tu terminu: κακόμητις, ιος, ὄ – podstępny (Abramowiczówna, s. 542).

⁸ *Carmen* I. II. 2, 98-99 (PG 37, 586 A).

⁹ *Carmen* I. II. 2, 116 (PG 37, 587 A). Według Grzegorza wspólne zamieszkiwanie dziewic z mężczyznami, oprócz wspomnianych wyżej niebezpieczeństw, może stać się również powodem zgorzenia innych osób.

wienie¹⁰. Jako motywację do podejmowania skromnego sposobu życia i odrzucenia jakichkolwiek pozorów zła, związanych ze zdobywaniem wspomnianych dóbr, przywołuje zaczerpnięte z Biblii obrazy, w których sam Bóg zaradza potrzebom swych stworzeń, troszcząc się o przygodnie żywiące się ptaki (por. Łk 12,24), a także o ufających Mu w pełni ludzi, to jest karmionego na pustyni Eliasza (1 Krl 17,15 i 16) czy znoszącego wiele ciężkich doświadczeń św. Pawła (2 Kor 11, 27).

Wezwania biskupa mające na celu wystrzeżenie się szatana, przeciwstawienie się mu, akcentują nie tylko potrzebę odwrócenia się od osobowo pojętego zła, ale także zbliżenia się do Boga i całkowitego poświęcenia się Mu¹¹. Grzegorz, kierując do dziewic powyższe zachęty, zdaje sobie sprawę z trudności pojawiających się podczas realizacji nakreślonego przez siebie programu. Liczy się on nawet z możliwością upadku dziewicy w starciu z szatanem. Do oszukanej jednak przez złego ducha apeluje o jak najszybsze porzucenie zła i dążenie do wyznaczonej mety w postawie biegu, który nie odstępkuje od wyznaczonego kierunku.

Unikaj złego ziarna
(Φεύγειν σπέρμα πονηρόν)¹²

Oprócz wezwań o przeciwstawienie się osobowo pojętemu złu, szatanowi, Grzegorz wystosowuje także apele o unikanie haniebnych uczynków¹³. Zachęca do takiej oceny zła, która nawet w niewielkich jego przejawach dostrzeżałaby ogromną szkodliwość¹⁴.

¹⁰ *Carmen* I. II. 3, 80 (PG 37, 639 A). Kapadocczyk przypomina o tym, że „Kusi-ciel”, bazując na bardzo dotkliwym dla natury ludzkiej głodzie i skromnych warunkach życia, potrafił sprowadzić pokusę nawet na Chrystusa, żądając, by zamienił On kamienie w chleb (Mt 4, 3) (*Carmen* I. II. 3, 81-82 (PG 37, 639 A)).

¹¹ *Carmen* I. II. 2, 218-219 (PG 37, 595 A).

¹² *Carmen* I. II. 2, 277 (tłum. własne; PG 37, 600 A).

¹³ *Carmen* I. II. 2, 45 (PG 37, 582 A).

¹⁴ *Carmen* I. II. 2, 272 (PG 37, 599 A).

Nie mieszaj się w sprawy cielesne; nie zadawaj się z materią
(Μὴ καταπέσης εἰς σάρκα, μὴ κατενεχθῆς εἰς ὕλην)¹⁵

Życie człowieka na ziemi przedstawiane jest przez biskupa w obrazie pielgrzymującego po obcej ziemi gościa, który zostanie wzięty przez Boga do „swej ojczyzny”¹⁶ po tym, jak tylko dopełni się jego obecne „wojowanie”¹⁷. W kontekście tak pojętego ludzkiego bytowania w ramach otaczającego świata Grzegorz zachęca często wiernych, w szczególności zaś sposób dziewice, do unikania spraw związanych z cielesnością i materią. Podejście biskupa do rzeczy zewnętrznych, do tego, co materialne, wiąże się z odnajdywaniem prawdziwego piękna dziewiczego życia wewnątrz człowieka¹⁸. Dlatego apeluje on o nieuleganie w skrytości miłosnym poruszeniom wobec rzeczywistości, które są zabronione, to jest wobec rzeczy tego świata¹⁹. Zachęca do „niezadawania się z materią”, „niemieszania się w sprawy cielesne” i nieprzyjmowania żadnych zobowiązań materialnych, nawet jeśli nie przeszkadzają one w życiu poświęconym Bogu²⁰. Wzywa także do zdystansowania się wobec znaczonego przykrymi wydarzeniami biegu życia, motywując swe apele zapowiedziami rychłego przeminienia wszystkich cierpień²¹. Mimo że Grzegorz nie straszy poświęconych Bogu osób ich własną cielesnością²², to jednak zachęca do nieufności wobec fizycznego wymiaru bytowania²³. Apeluje o niegodzenie się ze słabościami ciała, aby jego sytość nie doprowadziła człowieka do ruiny²⁴.

¹⁵ *Oratio* 37, 10 (*Wybór*, s. 373; SCh 318, s. 292, w. 20-21). Zob. Szymusiak, dz. cyt., s. 108.

¹⁶ *Carmen* I. II. 2, 150 (PG 37, 590 A).

¹⁷ *Carmen* I. II. 2, 151 (PG 37, 590 A).

¹⁸ *Oratio* 37, 10 (*Wybór*, s. 373; SCh 318, s. 292, w. 13-15): „«Cała piękność córy królewskiej jest wewnątrz, [choć] złotymi ozdobami jest przybrana i w szatach różnobarwnych występuje (Ps 44,14)», tzn. w czynnościach zewnętrznych równie jak w kontemplacji”.

¹⁹ *Carmen* I. II. 2, 278 (PG 37, 600 A).

²⁰ *Oratio* 37, 10 (SCh 318, s. 293, w. 21-22).

²¹ *Carmen* I. II. 2, 147-148 (PG 37, 590 A).

²² *Carmen* I. II. 2, 58 (PG 37, 583 A).

²³ *Carmen* I. II. 3, 35-36 (*Wybór*, s. 427; PG 37, 635 A): „Niechaj cię zbyt nie przestrasza natura ciała twojego ani mu zbyt nie ufaj”. Widok, „*Physis*” w *pismach Grzegorza z Nazjanzu...*, s. 114-115: „Biskup konstantynopolitański w czasie pasterskiego posługiwania zwracał się do różnych stanów ówczesnej chrześcijańskiej społeczności. Mając na uwadze dziewice tak mówi do każdej z nich: «Ani zbytnio nie

Nie praktykuj swej pobożności tułając się tu i tam
(Μηδὲ μὲν εὐσεβέουσα περιδρομον ἔνθα καὶ ἔνθα)²⁵

Powyższe wezwanie do unikania takiego praktykowania pobożności, które przynosić by mogło zgorszenie i uszczerbek na życiu wewnętrznym samej dziewicy, zawrzeć by można w grupie apeli nawojujących do zwalczania nieodpowiedniego dla dziewic trybu życia. W ramach tych wezwań zachęca Grzegorz do unikania zajęć i zachowań, które upodabniałyby osoby poświęcone Bogu do kobiet zamężnych²⁶. Apeluje więc biskup o wystrzeganie się odwiedzin w domach, o nieprzesiadywanie przy stołach²⁷, a także chronienie się od hałasów związanych z zajęciami służby czy domowników²⁸. Zwraca się do dziewic z zachętą, by uszanowały godność swego stanu. Karci je za wypowiedanie pochlebstw pod czyjś adresem po to tylko, by uzyskać pewne korzyści, szczególnie sytość w pożywieniu²⁹.

Grzegorz apeluje także do poświęconych Bogu dziewic o umiar w gościnności³⁰, przytaczając nawet zasadę, że w wypadku dziewic lepszą rzeczą od nawiedzanego przez gości domu jest niegościnność. Wstydlivość bowiem

lękaj się natury ciała jako nie ujarzmionego [μήτε λίην τρομέειν σαρκὸς φύσιν, ὡς ἀδάμαστον]» [*Carmen* I. II. 2, 58 (tłum. N. Widok; PG 37, 583 A)]. Poprzez zastosowanie wyrażenia σαρκὸς φύσις Grzegorz jednoznacznie sugeruje, że wypowiada się o cielesnym elemencie psychofizycznej struktury człowieka. Już wprawdzie samo słowo σάρξ wskazuje na cielesną stronę człowieka, to jednak φύσις w tym wyrażeniu podkreśla wszystko to, czym ciało przejawia się na zewnątrz, sygnalizując otoczeniu swoje prawa. W ten sposób poprzez to słowo zostaje ukazany swego rodzaju wymiar cielesności człowieka. Tę samą myśl Grzegorz powtarza w innym tekście, skierowanym również do dziewic: «Niechaj cię zbyt nie przestrasza natura ciała twojego ani mu zbyt nie ufaj [μηδὲ λίαν σε σαρκὸς ἢ φύσις ἐμφοβείτω·μηδὲ θάρ· ἤσης ἄγαν]» [*Carmen* I. II. 3, 35 (*Wybór*, s. 427; PG 37, 635 A)]. W wyrażeniu σαρκὸς ἢ φύσις poeta nie tyle zwraca uwagę na obecność ciała (σάρξ) w jedności psychofizycznej człowieka, co na związane z nim rozmaite właściwości (φύσις). Zatem φύσις to rzeczywistość o określonym jestestwie wraz ze wszystkimi jego konsekwencjami związanymi z materią”.

²⁴ *Carmen* I. II. 2, 60 (PG 37, 583 A).

²⁵ *Carmen* I. II. 2, 341 (tłum. własne; PG 37, 605 A).

²⁶ *Carmen* I. II. 2, 328 (PG 37, 604 A).

²⁷ *Carmen* I. II. 2, 329 (PG 37, 604 A).

²⁸ *Carmen* I. II. 2, 330-331 (PG 37, 604 A).

²⁹ *Carmen* I. II. 2, 331 (PG 37, 604 A).

³⁰ *Carmen* I. II. 2, 332 (PG 37, 604 A): „Μέτρα φιλοξενίης ἀσπάξω”.

może zagubić się pomiędzy licznie przybywającymi gośćmi i może być przez nich nawet znieważona.

Związek z odpowiednio pojętym trybem życia i sposobem postępowania dziewic mają także zawarte w wezwaniach apele o odrzucenie nieskromności strojów i wszelkiego rodzaju ozdób. Powierzone Bogu niewiasty zachęca biskup do całkowitego oddania się Chrystusowi jako Oblubieńcowi. Apele wzywające do odrzucenia ozdób uzasadniane są przez Grzegorza negatywnym podejściem samego Zbawiciela do ich stosowania. Według słów biskupa nie będzie On bowiem wiódł za sobą tej oblubienicy, która prezentować będzie coś „zniekształconego” i „bezlądneho”³¹.

Widoku mężczyzn unikaj
(Ὅψιν δ' ἀρρῶσένων φεῦγε)³²

Zachęty do unikania mężczyzn wypływają z troski biskupa o zachowanie przez poświęcone Bogu dziewice czystości. Grzegorz wzywa je nie tylko do wystrzegania się widoku mężczyzn, o ile to możliwe (εἰ θέμις)³³, do odrzucania jakiegokolwiek zażytego kontaktu z nimi, ale nade wszystko do zerwania relacji, które polegają na wspólnym zamieszkiwaniu pod jednym dachem³⁴. Taki model życia naraża bowiem na wspomniane wcześniej, wielorako pojęte niebezpieczeństwa, z których większość wypływać może z samego uformowania człowieka³⁵, z jego cielesności, stającej na drodze do doskonałego zjednoczenia się z Boskim Oblubieńcem.

Wezwania biskupa są bardzo czytelne i nie pozostawiają marginesu dowolnego ich interpretowania. Przypominając dziewczicom o ich czystym „oblu-

³¹ *Carmen* I. II. 6, 30 (PG 37, 645 A): „Οὐδὲν δυσειδὲς, οὐδ' ἄκοσμον ἐκφέρει”.

³² *Carmen* I. II. 3, 61 (*Wybór*, s. 427; PG 37, 637 A).

³³ Tamże.

³⁴ *Carmen* I. II. 2, 96 (PG 37, 586 A); *Carmen* I. II. 3, 67 (PG 37, 638 A); *Carmen* I. II. 4, 2-3 (PG 37, 641 A); *Carmen* I. II. 4, 15-17 (PG 37, 641 A); *Carmen* I. II. 6, 40 (PG 37, 646 A). Zob. I. Costa, *Note*, w: Gregorio Nazianzeno, *Poesie/I*, Roma 1994, s. 99, przypis 11: „Il Nazianzeno critica la pratica dell'ascetismo vissuta in comune da uomini e donne sotto lo stesso tetto. È verso la metà del III secolo che s'incomincia a trovare nella letteratura ecclesiastica un'opposizione a tale pratica”.

³⁵ Zob. Costa, dz. cyt., s. 99, przypis 13.

bieńcu”³⁶, o „ukochanym”³⁷, Grzegorz wzywa do odrzucenia relacji z wszystkimi innymi mężczyznami³⁸ i do niejednoczenia się z nimi³⁹.

II. WEZWANIA DO DOSKONALENIA SIĘ I PRAKTYKOWANIA CNÓT

Po zaprezentowaniu wezwań biskupa, przyjmujących formę egzort do podejmowania walki z szatanem i grzechem, do unikania spraw tego świata, niewłaściwego trybu życia, cielesności i w końcu kontaktu z mężczyznami, należy ukazać wszystkie te apele, które zachęcać miały do postępu w doskonaleniu się i praktykowaniu cnót. Jak wspomniałem, motywem do podjęcia życia w pełni oddanego i poświęconego Bogu stawał się wzór samego Chrystusa. Przyłgnięcie do Niego, a także „wstąpienie w nurt życia”⁴⁰ całej Trójcy Świętej, w postawie bojaźni⁴¹ oraz pełnego oddania się, pozwalały na postępowanie w osobistej świętości prowadzącej do odnowienia i wzbogacenia w sobie Bożego obrazu⁴², i coraz pełniejszej realizacji życia kierującego się zasadami ducha.

DOSKONALENIE SIĘ

Chadzaj wysoko
(‘Υψοῦ βάδιζε)⁴³

Przywoływanie przez Grzegorza biblijnego obrazu Sodomy⁴⁴ i ucieczki z niej, wykorzystywanego do egzort mających na celu porzucenie grzechu, od-

³⁶ *Carmen* I. II. 6, 53 (PG 37, 647).

³⁷ *Carmen* I. II. 2, 108 (PG 37, 587 A).

³⁸ Tamże.

³⁹ *Carmen* I. II. 6, 53-54 (PG 37, 647).

⁴⁰ Szymusiak, dz. cyt., s. 100.

⁴¹ *Carmen* I. II. 3, 39 (PG 37, 636 A). Bojaźń przynagla człowieka do troski o życie, które ma nadejść (*Carmen* I. II. 2, 365 (PG 37, 607 A)).

⁴² Szymusiak, dz. cyt., s. 98: „Życie chrześcijańskie wymaga więc zaparcia się siebie, lecz nie wystarczy, by człowiek zwalczał swoje wady; musi jeszcze budować dom Boży i wzbogacać obraz Boży w sobie.

⁴³ *Carmen* I. II. 6, 26 (tłum. własne; PG 37, 645 A).

⁴⁴ *Carmen* I. II. 2, 51 (PG 37, 582 A).

wrócenie się od niego, zdaje się pełnić funkcję motywującą do rozpoczęcia postępu w doskonaleniu się. Wezwania do „opuszczenia miasta”, do nieoglądania się w jego kierunku, dopełnione zostają także apelami o schronienie się, ucieczkę na szczyt (πρὸς ὄρος)⁴⁵. Symbolizować by to mogło nie tylko całkowite odcięcie się od grzechu, ale także wstęp do działań mających za cel kroczenie w kierunku dostrzeganych już z tej perspektywy szczytów.

Właśnie apelami o ich zdobywanie zagrzewa biskup dziewice do konsekwentnego postępowania w dobru⁴⁶. „Jeśli osiągnęłaś już jakiś szczyt – naucza pasterz – miej nadzieję na osiągnięcie kolejnego [...] wciąż patrząc na to, co jest przed tobą”⁴⁷. W podobnych słowach przynagla je, by nie opóźniały się w zdobywaniu wyżyn doskonałości, w którym towarzyszy i pomaga sam Chrystus⁴⁸.

Oprócz wezwań zachęcających do postępu w pracy nad sobą, pojmowanego jako kolejne zdobywanie szczytów, apeluje Grzegorz do dziewic o „pomyślność żeglugi”⁴⁹ osiąganą dzięki „rozpiętym żaglom nadziei”⁵⁰, a także o wznoszenie „do góry”⁵¹, które to obrazy przeciwstawione zostają sytuacji trwających w grzechach „rozbitków”⁵² i tych, którzy „padają w dole”⁵³. Tego typu zestawienia mogą mieć na celu stworzenie odpowiednio silnej motywacji do trudem się o nieskazitelność i doskonałość życia.

⁴⁵ *Carmen* I. II. 2, 57 (PG 37, 582 A).

⁴⁶ Biskup ostrzega dziewice przed możliwymi trudnościami i niebezpieczeństwami czyhającymi na osoby postępujące w dobru (*Carmen* I. II. 2, 62-63 (PG 37, 583 A)).

⁴⁷ *Carmen* I. II. 2, 27-28 (PG 37, 580 A).

⁴⁸ *Carmen* I. II. 2, 29-30 (PG 37, 580 A).

⁴⁹ *Carmen* I. II. 3, 44 (PG 37, 636 A).

⁵⁰ Tamże.

⁵¹ *Carmen* I. II. 3, 45 (PG 37, 636 A).

⁵² *Carmen* I. II. 3, 43 (PG 37, 636 A).

⁵³ *Carmen* I. II. 3, 45 (PG 37, 636 A).

PRAKTYKOWANIE CNÓT

Nie zastanawiaj się, od ilu znajdujesz się wyżej, lecz od jak wielu niżej
(Σκέπτεο μὴ καθύπερθευ ὄσων, ὀπόσων δ' ὑπένερθευ)⁵⁴

Pierwszym apelem w ramach poematu poświęconego dziewictwu⁵⁵ jest wezwanie do pokory⁵⁶, która staje się cnotą wielce przydatną w pracy nad własnym rozwojem duchowym. Pozwala ona bowiem na właściwą ocenę postępu w doskonałości, zestawiając go z drogą osób wyżej stojących od siebie. Ważnymi wzorcami obiektywizującymi stan swych wewnętrznych osiągnięć (człowieka) staje się „miara” dziewictwa i Boga, która dyskwalifikuje ocenę opartą na „zredukowanej”, niedoskonałej mierze własnego życia.

Niewiasty, zachowujcie dziewictwo
(Γυναῖκες παρθενεύετε)⁵⁷

Bądź we wszystkim czysta, dziewico
(Ἦ Ἄγνευε πᾶσι, παρθένε)⁵⁸

Apele o zachowywanie dziewictwa i związanej z nim czystości stanowią liczną grupę wezwań kierowanych do osób podejmujących się tego „anielskiego sposobu życia”⁵⁹. Grzegorz kładzie nacisk na stworzenie silnej motywacji do kroczenia po drodze pełnego oddania się Bogu, co dostrzec możemy chociażby w apelu wypowiedzianym w kontekście mowy „Na Boże Narodzenie”, gdzie przy radosnym „ogłaszaniu” święta, w klimacie radości i uwielbienia, biskup wzywa kobiety do naśladowania w dziewictwie Matki Chrystusa – Maryi⁶⁰. Inną motywację do podjęcia tego doskonałego modelu życia

⁵⁴ *Carmen* I. II. 2, 15 (tłum. własne; PG 37, 579 A).

⁵⁵ *Carmen* I. II. 2 (PG 37, 578 A-632 A).

⁵⁶ Grzegorz, akcentując znaczenie tej cnoty, wskazuje na prawo ustanowione przez samego Boga, który zalecił poniżać wywyższających się i być życzliwym dla tych, którzy cierpią (*Carmen* I. II. 2, 8-9 (PG 37, 578-579)).

⁵⁷ *Oratio* 38, 1 (Św. Grzegorz z Nazjanzu, *Mowy wybrane*, tłum. zbiorowe, Warszawa 1967, s. 415; SCh 358, s. 104, w. 7-8 – dalej cyt.: *Mowy*).

⁵⁸ *Carmen* I. II. 6, 1 (tłum. własne; PG 37, 640 A).

⁵⁹ *Carmen* I. II. 3, 6 (PG 37, 633 A).

⁶⁰ Zrodzenie się z Jej dziewiczego łona Boga-Człowieka stanowi dla Grzegorza podstawowy argument za godnością omawianego stanu. W pokoleniach, które po-

stanowić ma przedstawienie go w obrazie świętowania zaślubin, w których Oblubieńcem jest sam Bóg.

W poemacie będącym pochwałą dziewictwa⁶¹ odnaleźć można kolejne argumenty za wyjątkowością i świętością całkowitego poświęcenia się Bogu. Oto przykładem dla wzywanych do niewinności życia osób staje się Trójca Święta, „jako pierwsza będąca dziewicą”⁶². Tak postrzegana godność omawianego stanu przekłada się u Grzegorza na charakter i formę jego apeli. Grzegorz zachęca dziewice do poszanowania stanu, w którym żyją, do pełnego realizowania go we wszystkich wymiarach życia, szczególnie tych, w których narażony jest on na niebezpieczeństwo zła i grzechu. Zaleca umiłowanie tego sposobu życia i całkowite oddanie się mu, przyłgnięcie do niego i objęcie go.

Odnosnie do czystości apeluje o bezwzględne jej zachowywanie we wszystkich sferach i wymiarach życia⁶³, ze szczególnym uwzględnieniem nieskazitelnosci umysłu⁶⁴, wzroku⁶⁵ i mowy⁶⁶. Motywację dla tak wielkich życiowych wysiłków dostrzega Grzegorz w ostatecznym powołaniu osób bezżennych, których celem jest wieczne bytowanie wraz ze swym Oblubieńcem

przedzały przyjście Chrystusa, dziewictwo, w pełni poświęcające człowieka Bogu, nie doczekało się nigdy takiego uznania (zob. Szymusiak, dz. cyt., s. 101). Wielką sławą zabłysło ono jednak, gdy Chrystus poprzez swą wolę przyjścia na świat „uświęcił kobietę, zrzucając z niej ciężkiej jarzmo nałożone Ewie” (Carm. I. II. 1, 200 (PG 37, 537 A)). Zob. Szymusiak, dz. cyt., s. 101, przypis 72.

⁶¹ *Carmen* I. II. 1 (PG 37, 521 A-578 A). Zob. Szymusiak, dz. cyt., s. 101, przypis 71; Moreschini, dz. cyt., s. 28-29.

⁶² *Carmen* I. II. 1, 20 (PG 37, 523 A): „Πρώτη παρθένος ἐστὶν ἄγνη Τριάς”. Kolejny „wzór” do naśladowania stanowić mogą zdaniem Grzegorza zastępy aniołów, niematerialnych bytów – stojących wokół wielkiego tronu, nie podlegających żadnym namiętnościom, pozbawionych żon, dzieci – których jedyny pokarm stanowi pożywanie słowa Wielkiego Boga i czerpanie od Trójcy nieskończonego blasku (*Carmen* I. II. 1, 30-46 (PG 37, 524 A-525 A)). Tego typu wypowiedzi wskazują na fakt przynależności dziewictwa do świata niebieskiego, w odróżnieniu od małżeństwa, które chociaż jest święte i pochodzi od Boga, to jednak oznacza przynależność do świata ziemskiego (*Carmen* I. II. 1, 187-188 (PG 37, 537 A)).

⁶³ *Carmen* I. II. 3, 49 (PG 37, 636 A): „Μόνον ὄλην σεαυτὴν ἄγνην τήρει, παρθένε”; *Carmen* I. II. 2, 210 (PG 37, 595 A).

⁶⁴ *Carmen* I. II. 3, 52 (PG 37, 637 A): „Μὴ νοῦς πορνεύη (...)”.

⁶⁵ *Carmen* I. II. 4, 1-2 (PG 37, 640 A): „Ἄγνευε πᾶσι, Παρθένε, καὶ τοῖς ὀμμασι πάντων μάλιστα”. Zob. także: *Carmen* I. II. 2, 93 (PG 37, 585 A).

⁶⁶ *Carmen* I. II. 2, 93 (PG 37, 585 A); *Carmen* I. II. 3, 63 (PG 37, 637 A).

Chrystusem, co stanowi rzeczywistość „o wiele lepszą od doczesnego małżeństwa”⁶⁷.

Chadzaj w sposób skromny
(Σώφρων βόδιζε)⁶⁸

Ten ogólny apel o zachowanie skromności w poruszaniu się wyraża troskę Grzegorza o szeroko pojęty umiar w postępowaniu. Dziewica powinna unikać spojrzania otaczających ją ludzi⁶⁹ i praktykować wstrzeźliwość, za którą nagrodą jest osiągnięcie dóbr o charakterze bardziej wzniosłym⁷⁰. W tym wypadku, podobnie jak przy wezwaniach apelujących o zachowanie czystości i dziewictwa, ważne jest także zachowanie skromności wzroku⁷¹.

Bądź bardzo pobożna
(Λίην εὐσεβείν)⁷²

Wielkie znaczenie w nauczaniu Grzegorza, w kontekście nabywania i praktykowania cnót, mają zachęty do pobożności, która pozwala człowiekowi na stworzenie relacji z Chrystusem – Oblubieńcem⁷³, a także z kapłanami (którzy w ramach ziemskiego życia pełnią rolę zastępców Chrystusa i przewodników duchowych⁷⁴), opartej na czci i bojaźni.

Biskup nawołuje dziewice do całkowitego, duchowego przyłgnięcia do Boga⁷⁵ i zbliżenia się do Niego⁷⁶. Podobnie apeluje o przyjęcie w życiu Chrystusa, wprowadzenie Go „za rękę” do „miłego”, „słodkiego” i „pachnącego” łoża małżeńskiego⁷⁷, a także o poświęcenie życia jedynie Jemu, z odrzuce-

⁶⁷ *Carmen* I. II. 3, 4 (PG 37, 633 A).

⁶⁸ *Carmen* I. II. 6, 34 (tłum. własne; PG 37, 646 A).

⁶⁹ *Carmen* I. II. 6, 33 (PG 37, 646 A).

⁷⁰ *Carmen* I. II. 7, 9 (PG 37, 649 A).

⁷¹ *Carmen* I. II. 3, 63 (PG 37, 637 A).

⁷² *Carmen* I. II. 2, 355 (tłum. własne; PG 37, 606 A).

⁷³ *Carmen* I. II. 3, 1 (PG 37, 632 A).

⁷⁴ *Carmen* I. II. 2, 346-347 (PG 37, 605 A).

⁷⁵ *Oratio* 37 11 (*Wybór*, s. 373; *SCh* 318, s. 293, w. 9): „Ὁλη τέτασο πρὸς Θεὸν, ὦ παρθένε, τῇ ψυχῇ”. Zob. G. Jaśkiewicz, *Keryks – kerygma w mowach Grzegorza z Nazjanzu*, Siedlce 2003, s. 154.

⁷⁶ *Carmen* I. II. 2, 218 (PG 37, 595 A).

⁷⁷ *Carmen* I. II. 2, 658-661 (PG 37, 630 A).

niem wszystkiego, co nie jest z Nim związane⁷⁸. Grzegorz zaprasza również dziewice do złożenia daru Bogu, ofiarowania Mu każdej rzeczy⁷⁹, a nade wszystko swego wolnego od więzów z mężczyzną życia⁸⁰.

Bądź posłuszna Bogu, dziewico
(Παρθένε, πείθου Θεῷ)⁸¹

Wezwanie dziewic do posłuszeństwa Bogu zostaje przywołane przez Grzegorza w świetle podporządkowania i wierności występujących w ramach związku małżeńskiego. Oblubieńcem dziewic staje się jedynie Bóg, któremu winne są one cześć i uznanie⁸². Poświęcone Bogu kobiety zobowiązane są więc do unikania innych mężczyzn i ich spojrzeń⁸³, a ich dziewictwo powinno być nienaruszalne. Przyjmując bowiem „czystego Oblubieńca o bezcielesnym, niematerialnym pięknu”⁸⁴, nie mają już prawa łączyć się z nikim innym, gdyż takie złączenie nie stanowiłoby już prawowitego związku, lecz byłoby swoistego rodzaju niewiernością i cudzołóstwem, które wykorzystywałoby miłość męża, nadal pozostającego przy życiu⁸⁵.

*

Prezentowane opracowanie, ukazujące wezwania i zachęty Grzegorza z Nazjanzu, skierowane do dziewic, ma na celu zwrócenie uwagi na bogactwo treści duszpasterskich zawartych w dziełach tegoż autora, których adresatami (poza ogółem wiernych) stają się konkretne podmioty, stanowiące obiekt szczególnego zatroskania Biskupa. Przedstawiony w ramach niniejszego artykułu skromny „wypis” apeli mających na względzie jedną tylko grupę odbiorców – dziewic, ma być przynagleniem do badań również nad innymi adresatami, do których ze szczególnym zaangażowaniem zwracał się w swym na-

⁷⁸ *Carmen* I. II. 29, 314 (PG 37, 907 A).

⁷⁹ *Carmen* I. II. 31, 36 (PG 37, 913 A).

⁸⁰ *Oratio* 44, 8 (PG 36, 616 B).

⁸¹ *Carmen* I. II. 6, 65 (tłum. własne; PG 37, 648).

⁸² *Carmen* I. II. 6, 43-45 (PG 37, 646 A).

⁸³ *Carmen* I. II. 6, 46-47 (PG 37, 646 A).

⁸⁴ *Carmen* I. II. 6, 53-54 (PG 37, 647).

⁸⁵ *Carmen* I. II. 6, 55-56 (PG 37, 647).

uczaniu omawiany autor. Mogłoby to pozwolić na ukazanie pewnych akcentów obecnych w jego programie pracy duszpasterskiej i pełniejszą ocenę wkładu autora w koncepcję życia chrześcijańskiego.

PASTORAL CONCERN FOR VIRGINS DEVOTED TO GOD
IN THE WRITINGS OF GREGORY OF NAZIANZUS

S u m m a r y

While presenting issues related to virginity devoted to God, this article points to the variety of pastoral elements in the writings of Gregory of Naziansus, addressed to specific persons (apart from the faithful in general) who constituted objects of concern for the Bishop. The discussion, modest as it is within the limits of this article, focuses on one group of recipients, namely virgins, but urges one to deal with other recipients who presented the author addressed with particular concern.

Translated by Tomasz Pałkowski

Słowa kluczowe: teologia patrystyczna, Grzegorz z Nazjanzu, dziewictwo.

Key words: patristic theology, Gregory of Nazianzus, virginity.